

վախցընելու համար, սակայն վստահութիւնն իս մեր տկարութեանը վրայ է. վասն զի խելքը և ընկերութիւնը՝ մեր ամէն պահասը անթերի կը լեցընէ. Նստուծոյ շնորհաց այս երկու գեղեցիկ ընծաներովը ամենուն ահաւոր և բոլոր արարածոց տէր կ'ըլլանք:

Նախականութիւն և խելք ըսածն իս աստուածային հոգւոյն մէկ մասն է, և ամէն մէկերնուս մարմնոյն մէջ բաժնուած՝ կենդանիներէն վեր բարձրացընելով՝ Նստուծոյ բնութեանը կը մօտեցընէ զմեզ: Եւ ինչն է կանոն մարդկային առաքինութեանց, և անով միայն ուրիշ կենդանիներէն կը զանազանինք: Ինկերութիւնը ուրիշ բացարձակ իշխանութիւն մըն ալ կու տայ մարդուս՝ զինքը իրեն բնական մթնոլորտէն ալ դուրս հանելով: Կարողութիւն կու տայ որ բուռն հիւանդութեանց զօրութիւնը կ'օտորէ, ծերութիւնը մխիթարէ ու ցաւերը փարատէ. ընկերութիւնն է մարդկային կենաց ամենէն աւելի հաստատուն յենարանը. վասն զի իրմէ զատ ուրիշ կապ մը չկայ որ մարդկութիւնը իրարու հետ միացընէ:

Սարդուս անհրաժեշտ պարտքն է նաւակոծելոյն ձեռնտուութիւն ընել, մոլորելոյն ճամբայ ցուցընել, քաղցելոյն իր հացէն մասն հանել, ուրիշները ամենեւին չարհամարհել, գիտնալով թէ աւմենուն հայրն ալ մէկ է՝ Նստուած: Եւ ինչն է վասն զի աւելի դիւրին է անոնց մոտքը խափանել մեր սրտին մէջ, քան թէ մոնելէն ետքը դուրս վազնտել: Եւ ինչն է կեանք անցընելու մի միայն հնարքը այս կերպով կ'ըլլայ. վասն զի կրքերը լռելու որ ըլլան՝ առաքինութիւնը կը սկսի խօսիլ, և ճշմարիտ երջանկութիւնը առաքինութեան մէջ է. ինքը մեզի կը սորվեցընէ որ ձեռքերնէս եկածին չափ՝ Նստուծոյ նմանելու ջանանք. ինչն է մեր ազատութեան և հանգստութեան պատճառը: Ինչիւրաւութեանց համբերելու որ ըլլաս՝ անոնցմէ փաստ մը չես տեսներ. միտքդ դիր թէ երջանիկ ես, և այն ատենը միայն երջանիկ կ'ըլլաս:

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԳԼՈՒԽ Գ.

Յասոնի ու Նոբա-որդայ ճամբորդութիւն:

ՆՐԻՍՏՈՍԷ 1360 տարի առաջ երբ որ Յունաստան դեռ բարբարոսութեան մէջ էր, Սեբէի Նոբա-որդայ անունով թագաւորը իր երկու տղաքը մէկըմանց Փրիքսոս անուամբ և մէկըմանց Լալէ կոչուած՝ իրենց խորթ մօրը թելադրութեամբ Պոնտոսի կողմերը քշել տուաւ Սկեգեղմանուամբ նաւով մը, և կամ ինչպէս առասպելք կ'ըսեն՝ ոսկեղէն գեղմ ունեցող խոյի մը վրայ հեծած. որոնք հիմակուան Չանաք քաղսի ըսուած նեղուցէն անցնելու ատեն՝ Լալէ դիպուածով մը ծովը ինկաւ, անոր համար նոյն ծովն ալ իր անուամբ Լալէսպոնտոս ըսուեցաւ, այսինքն է Լալէի ծով. իսկ Փրիքսոս յաջողութեամբ ճամբայ ընելով՝ Կողքիս հասաւ հոն խոյն զոհ ըրաւ Նոբի, ու իրեն յիշատակ նոյն ոչխարին գեղմը տաճարին մէջ կախել տուաւ որ Սեբէի ըսուեցաւ. վրան ալ պատգամ ելաւ որ եթէ աս գեղմը գողցուի՝ տեղացի թագաւորն ալ կը սպաննուի, անոր համար թագաւորն հրամայեց որ զօրքով պահպանութիւն ընեն որ չըլլայ թէ գողցուի: Նոյս լուրս երբոր Յունաստան կը զրուցուէր, Սեբսաղիոյ թագաւորը Պեղիաս՝ Յասոն անունով եղբորորդի մը ունէր՝ և վրան կասկածելով կ'ուզէր սպաննել, երբոր աս ոսկի գեղման լուրը լսեց՝ նենգութեամբ համոզեց զինքն որ երթայ այն գեղմը գողնայ, միտքը դնելով որ անշուշտ կը սպաննուի:

Յասոն այս առաջարկութիւն յանձն առաւ, ու Նոբոն անունով մարդու մը մեծ ու փառաւոր նաւ մը շինել տուաւ որ շինողին անունովը Նոբա-որդայ ըսուեցաւ, և Յունաստանի կտրիճները զուխը ժողովելով՝ ճամբայ ելաւ ու գնաց Կողքիս, և թագաւորին աղջկան վարպետութեամբ ոսկի գեղմը գողցաւ ու

փախաւ : Եւս է ահա Բրգոնաւորդաց ըսուած դէպքը՝ որուն ստուգութեանը վրայ տարակուսելու բաւական պատճառ չկայ, թէպէտ և ինչպէս այնպիսի ժամանակի մէջ պատահած ուրիշ դիպուածները, այս ալ շատ առասպելներով խառն է, բայց բուն գործքը որ է պատմութեան հիմը՝ հաւանականութեան շատ պատճառներ ունի :

Հին պատմիչք ամէնքը այս ճամբորդութեան ստուգութեանը կը վկայեն, և ուրիշ աւանդութիւններէն կը տեսնենք որ առջինը Յասոն չեղաւ որ այսպիսի ճամբորդութեան ձեռք զարկաւ : Այլ ծովուն վրայի Սինոպ քաղաքը Բաբիլոնի կամ Եգիպտոսի ընկերներն շինեցին, որ Վրիստոսէ 1866 տարի առաջ՝ շատ ընկերներով Բրգոնէն դէպ 'ի Եգիպտոս գաղթական գնաց : Փրիքսոս և Լալէ՝ որոնց պատմութիւնը բոլորովին առասպելներով խառն է, Յասոնէն դար մը առաջ են : Երկրորդը զոր Հոմերոս կը յիշատակէ՝ Փրիքսոսի տղան հիմնեց, նոյնպէս Փրիքսոսի տղան էր որ Տրապիզոնի արևելեան կողմը Բթենասայ մեհեան մը շինեց :

Յասոնի ճամբորդութեան աւանդութիւնները՝ իր քալած տեղերը, խել մը ատեն բերնէ բերան կը պատմուէին, և Յասոնի համար կ'ըսեն ոմանք թէ մինչև Սարսց աշխարհքը գնաց : Յունաց հին ատենէն 'ի վեր Այլ ծովուն ծանօթութիւն ունենալին անկէ յայտնի է, որ անոնցմէ այն կողմերը գացող գաղթականները՝ որոնք պատմութեան մէջ շատ կը յիշատակուին, Սիկիլիոյ և արևմտեան գաղթականներէն երկու դար առաջ էին :

Յասոնի ճամբորդութեան մէջ յիշուած աւանդութիւնները և Եգիպտոսի Պոնտոսի կամ Այլ ծովու ափանցը վրայ ձգած յիշատակները՝ յայտնի կը վկայեն աս դիպուածիս հնութեանը : Բթենայն պատմագիրք կ'ըսեն որ Յասոն Բյետաս թագաւորին քովը գնաց որուն քովն էր ոսկեգեղմը, և թէ փախ չելու ժամանակը թագաւորին աղջիկն ալ միատեղ տարաւ :

Յասոնի դարձին վրայ տեղական աւանդութիւն մը չկար, և իր այս ճամբորդութեանցը վրայ ինչ ծանօթութիւն ալ որ կայ՝ իրմէ խել մը դար վերջը գրուած է : Ուստի Հոմերոսի Ոգիսեսին պէս Բրգոնաւորդաց դիւցազն ալ բանաստեղծից առասպելազարդ աշխարհքներուն մէջ կը պտըտի :

Եգիպտոսի Պոնտոսը հին ատենը Սիկիանոս կը կարծուէր, և արևելեան ու հիւսիսային ափանցը վրայ Հոմերոս ամենևին ծանօթութիւն չունէր : Եւսոր համար որոնք որ Յասոնի ճամբորդութիւնը առջի անգամ հրատարակեցին՝ բնականապէս այնպիսի տեղուանքը կը դնէին, որոնց վրայ նոյն ժամանակները ուրիշ ծանօթութիւններ չըլլալով, ուղածնուն պէս շինծու առասպելներ կը յարմարցնէին, որով ետքիններէն ալ ոմանք կարծեցին որ Յասոն Լալէս պոնտոսէն անցնելու տեղը Սիկիանոսէն անցաւ ու Յունաստան դարձաւ : Եւսկէ վերջը քանի որ աշխարհագրական ծանօթութիւնները ընդարձակեցան այս ճամբորդութեան վրայօք ալ յիշուած պատմութեանց անկարելիութիւնը յայտնուեցաւ, ու նոր նոր առասպելներ մէջը մտան պատմութեան գլխաւոր մասունքը հաստատուն պահելու համար : Բայց որչափ ալ բանաստեղծից ճարտարութեամբ անյարմար դիպուածներ մէջը մտան՝ Բրգոնաւորդաց ճամբորդութեան ստուգութեան կարծիքները չնուազեցան :

Բրգոնաւորդաց պատմութիւնը գրողը ինչպէս որ կ'երևնայ Եգիպտոսի Պոնտոսի ափանց բնակչացը վրայ շատ տեղեկութիւն ունէր, վասն զի իր դիւցազնոյն Կոլքիսի հիւսիսային կողմերը ըրած ճամբորդութիւնը պատմելու ժամանակ շատ ազգերու անուններ կը յիշատակէ ինչպէս են Տաւրոսք, Լեւնք, Եոմատք և Կաղբեանք, և Սիկիլիոյն ճահիճներուն քովերը որ է Եգիպտոս եզերքը՝ Եգիպտոսի Սիկիլիոյն մէջ 'ի զատ կը յիշատակէ նաև Սիկիլիոյ, Եգիպտոս, Եգիպտոս, Եգիպտոս և Եգիպտոս որ Եգիպտոսաց պէս տգեղ

ազգ մը են եղեր և մէջերնին ձի հեծ-
նալը շատ սովորական է եղեր : Բնասպե-
լեալ ճամբորդութիւնը աս Սէովտեան
ներքին ծովուն եզերքներէն կը սկսի ուր
պատմէին ստոյգ ծանօթութիւնները կը
լըմբնան : Ինոր համար մենք ալ չենք
ուզեր մանրամասնաբար քննել անոր
մէջ յիշուած աշխարհքները՝ հապա
միայն յիշենք անոնց մէջ երևելի սե-
պուած Կիմմերեան ժողովուրդը :

Հոմերոս զասոնք Ովկիանու ծայրերը
կը դնէ, Բրգոնաւորդաց քերթողը Բ-
րեմոտեան Ովկիանու և Կրոնեան ծովուն
մէջ կը կարծէ : Հոմերոս խիստ ընդ-
արձակ կը խօսի Կիմմերեան երկիրնե-
րուն մութ ըլլալուն վրայ ուր որ արեւուն
ճառագայթները չեն զարներ : Բրգո-
նաւորդաց քերթողը կը ջննայ ասոր
պատճառը մեկնել, որով քննչաց յար-
մար առիթ կու տայ քննելու հնոց զու-
ցած Կիմմերեանց երկրին ուր ըլլալը .
բայց ինչպէս կարելի է այնպիսի երկրի
մը դիրքը գտնալ՝ որուն Վալէ և Ռի-
փեան լեռները արեւելքէն, Փլակուա լե-
ռը հարաւէն ու Բլպեանց լեռները ա-
րեւմուտքէն կարգելուն որ արեւուն ճա-
ռագայթները չզարներ : Բրգ կ'երե-
նայ թէ Կիմմերեանք բանաստեղծից
հնարած Կիմմերիա երկիրը կը բնա-
կէին . որ է խաւարային երկիր մը, այս
առասպելը խիստ շուտ մէկդի ձգեցին
Յունաց քերթողները . բայց Փիւնիկե-
ցոց մէջ ալ աւանդութեամբ կ'ըսուէր
որ երկրիս արեւմտեան կողմը խաւա-
րային երկիր մը կար : Բայս առասպե-
լեալ կարծիքս Փիւնիկեցոց մէջ մտնա-
լը կրնայ երկդիմի բառէ մը առաջ ե-
կած ըլլալ, ինչպէս ոմանք կը կարծեն
որ Հնդկացմէ առաջ եկած ըլլայ, որոնք
կ'ըսէին թէ Պ աւմարի անունով Հնդ-
կաց չաստուածը աշխարհքիս արեւմ-
տեան կողմը կը բնակէր, և այն էր
լուսնոյ բնակութեան տեղը որ Բրա-
բացոց լեզուով Վաճար կ'ըսուի : Բայց
ինչ որ ըլլայ այս կարծիքներուս աղբիւ-
րը յայտնի է որ Բրաբացիք միջին դա-
րու ժամանակ նոյն կարծիքները ու-
նէին, և արաբացի նաւորդներն ալ որ

Բտլանտեան Ովկիանու մէջ երկայն
ճամբորդութիւններ կ'ընէին, և իրենք
կը պատմէին որ Ովկիանու խոր խաւա-
րին պատճառաւ կը հարկադրէին ետ
դառնալ : Վնիչներէն ոմանք տեսնա-
լով որ բոլորովին առասպելեալ բան են
արեւմտեան կողմի յիշուած Կիմմերեան
ժողովուրդը՝ Լաքսինեան Պոնտոսի ե-
զերքի բնակիչներէն ոմանք են ըսին :
Բայց այն ազգերը բուն պատմութեան
մէջ յիշուած են և խիստ շատ երևելի
յիշատակներ թողուցած, որոնք քննչաց
մէջմէկ ապացոյց են նոյն ազգին երկրին
հնութեանը վրայ :

Երովհետեւ այս ճամբորդութեան
մէջ Յասոնի Կողքիսէն Ովկիանոս ել-
լելը պատմութեան գլխաւոր պարագա-
ներէն մէկը կը սեպուի, շատերը կար-
ծեցին որ ինքը Վանուբ գետէն անցած
ըլլայ, որ նոյն ատենները դեռ չէր ճանչ-
ցուած : Պինդարոս՝ Բրգոնաւորդը Լա-
րիտրեան, այսինքն Կարմիր ծովէն և
հարաւային Ովկիանոսէն անցան կ'ըսէ,
և Բրաբիոյ ծոցոյն վրայ ալ ծանօթու-
թիւն չունենալով, բանաստեղծական
բացատրութեամբ՝ տասուերկու օր կ'ը-
սէ Լիբիոյ ցամաքին վրայէն նաւերը
ճամբայ ըրին ու Սիջերկրական ծովը
մտան : Լակատոս Պինդարոսի կարծիքը
շտկել ուզելով, Յասոն Փասիս գետէն
ճամբայ ընելով Ովկիանոս մտաւ և Ով-
կիանոսէն՝ Եղոս գետը մտաւ, կ'ըսէ .
ուսկից կ'իմացուի որ աշխարհագրական
տեղեկութիւննին խիստ քիչ էր : Հին
բանաստեղծները բնական աշխարհա-
գրութեան վրայօք ալ քիչ տեղեկու-
թիւն ունենալնին անկէ ալ յայտնի է
որ գետերու աղբիւրները Ովկիանու
հետ հաղորդութիւն ունին կ'ըսեն :

Բտեն անցնելով Յունաց զաղթական
ները Լաքսինեան Պոնտոսի բոլոր ե-
զերքները քննելով, դէպ 'ի Ովկիանոս
հաղորդութիւն չունենալը ցրցուցին, և
քերթողը բոլոր հին աւանդութիւննե-
րը աւրելով բռնադատեցան ըսելու որ
Յասոն Վանուբին ու Սաւային մէջէն
ճամբայ ընելով ցամաքի կողմէն Բլրիա-
կան ծովը մտաւ :

Հովերոսի գրուածներէն ու այս վերոյիշեալ կարծիքներէս կը տեսնուի թէ այն ժամանակները ինչ աստիճանի էր Յունաց աշխարհագրութեան վրայ ունեցած ծանօթութիւնը . որոնք Յուն նաստանէն դուրս մինչև Ագիպոս , Փոքր Ասիա ու կղզիները կը ճանչնային . ասոնցմէ դուրս ամենայն բան իբրև հրաշալիք կը պատմուէին : Ան ատենի ամէն մատենագիրներն ալ կ'ըսէին որ իրենց գիտցած երկիրներէն դուրս դէպ 'ի արևմտեան կողմը ուրիշ երկիր մ'ալ կար . Հովերոս ալ նոյն կողմերը կը դնէր երջանկաց աշխարհքը , իսկ Ասիոգոս արևմտեան կողմն է , կ'ըսէր , երջանկաց կղզիները ուր դիւցազունք կը բնակէին : Բայց քանի որ աշխարհագրութեան ծանօթութիւնը մէջերնին կը ծաղկէր այնչափ այս սուտ կարծիքները օրէ օր կը վերցուէին :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Հիւսիսային ծովերուն մէջ եղած չփերտան Բալթի-Ռիանը :

ԱՅՆԻՎԵՐԱՆՑ մտածելով շատերը կրնան ըսել , թէ աշխարհքիս բւեռի կողմերը ինչ բանի կուգան , որ սաստիկ ցրտութեան պատճառաւ ոչ մարդուս բնակութեանը յարմար են , ոչ կենդանեաց և ոչ ալ բուսոց : Բայց թէ որ մէյմը հոն տեղի կենդանեաց բազմութիւնը մտածելու ըլլանք , ինչպէս են զանազան ջրային թռչուններ , նապաստակ , ճերմակ արջ , գայլ , աղուէս , կզնաքիս , աքիս , կուղը , և այլն , որոնց գեղեցիկ մուշտակները կը հագնինք առանց քննելու թէ աս կենդանիները աշխարհքիս որ կողմը կ'ըլլան , ան ատեն շատ տարբեր կերպով կը մտածենք : Հոս միայն հիւսիսային ծովերուն ձրկանց բազմութիւնը յիշենք :

Յովհաննէս Դ Էֆֆէր Ա արքայի պատմիչը կ'ըսէ թէ միայն Ատոնէոյ

գետէն տարին ինչուան հազար իրէք հարիւր նաւակ Սալմա ըստած ձուկը կ'ելլէ . և ասկէ ելած Ատոնէոս ձուկն ալ մարդաչափ խոշոր կ'ըլլայ , և տարին այնչափ կ'աղեն որ անով հիւսիսային չորս մեծ տէրութեանց ժողովուրդները կրնան կերակրուիլ : Բայց ասիկայ ծովու ձկանց առատութեանը դիմաց բան չէ . հիւսիսային ծովերէն կ'ելլեն այն վիթխարի կէտերը , որոնց երկայնութիւնը վաթսուն ոտք կ'ըլլայ , լայնութիւնը քսան ոտք , թանձրութիւնն ալ տասներու թը ոտք . ուսկից ինչուան հարիւր երեսուն խոշոր տակառ եղ կ'ելլէ , և ճարպը այնչափ թանձր է որ մասնաւոր լայն ու երկայն կացիններով կը կտրեն : Արձեալ հիւսիսային ծովերէն ուրիշ շատ տեսակ ձկներ կ'ելլեն , ուսկից Արոպացի վաճառական ձկնորսները զանազան կ'աղեն , ինչպէս են Պերկա , սարկէլ , միլի , Էսկիմո , Էսկիմա , շանաձուկն , ծովու հորթ , խոզաձուկն , ծովաձի , ծովու միեղջերու , սղոցաձուկն , և այլն , որոնք զանազան տեսակներ ալ կը բաժնուին , և սովորական բարեխառն գօտիներու տակ գրտնուածներէն ալ անհամեմատ խոշոր կ'ըլլան : Արևմտեան այնչափ առատ է որ բոլոր Արոպա կրնայ կերակրուիլ . կը պատմեն թէ երբեմն այնչափ լեցուեր է ծովը ռինկա ձուկով որ մարդիկ ժողովելու չեն բաւած . տարի մ'ալ այնչափ լեցուեր է քանի մը ասպարէզ տեղ բոլոր ծովուն երեսը ծածկելով որ քառասունհինգ հազար պզտիկ ու մեծ նաւեր , իրէք հարիւր հազար ալ մարդ չեն կրցած իրէք ամսուան մէջ բոլորը ժողովելու : Այնպէս 1610^{ին} Հոլանտացիք իրէք հազար նաւակ ու ինք հարիւր նաւ տակառներով աղած Հոլանտա տարեր են . և որովհետեւ աս առատութիւնը շատ անգամ կը պատահէ , անոր համար կ'ըսեն թէ հիւսիսային ձկնորսութեան վաճառականները հնդկային ընկերութեան վաճառականներէն ալ հարուստ են :

Այս ռինկա ձուկը սովորաբար բազմութեամբ հիւսիսային ծովերէն Ա